

УДК 338.246.87:336.71(477)

Т.Л. Кельдер

кандидат економічних наук, доцент

Л.В. Худолей

Запорізький національний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розкрито сутність економічної безпеки банківської системи України та визначено шляхи її підвищення, а також напрями модернізації банківської системи в умовах системної кризи.

Ключові слова: банківська безпека, економічна безпека банку, системна криза, банківські борги, фінансові інструменти банківської безпеки.

I. Вступ

В умовах системної кризи, яка охопила фінанси України, гостро постає питання забезпечення економічної безпеки банківської системи як основи фінансової системи нашої держави. Ця проблема має серйозний макроекономічний і стратегічний зміст. Сформована за роки незалежності банківська система України зовнішньо демонструвала зростання та благополуччя, а насправді система, в якій банківський капітал не перевищує 10% від ВВП, не є, та й не могла бути фінансовою базою для національної економіки.

Істотне підвищення рівня капіталізації комерційних банків шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу, як і підвищення рівня капіталізації їхнього прибутку, протягом багатьох років на практиці не здійснювались. Ця обставина відчутно вплинула на всю фінансово-економічну систему з перших днів системної кризи 2008 р., а найуразливішою ланкою у вибудованій дворівневій банківській системі України став головний її інвестор – український вкладник (як фізичні особи, так і корпорації).

У результаті активного впливу чинників фінансової кризи банківську систему за шість місяців майже повністю паралізувало. І тому проблема суттєвої модернізації діючої банківської системи або створення нової з урахуванням усіх чинників економічної безпеки є пріоритетною, оскільки від її вирішення залежить національна безпека України.

У вітчизняній науковій літературі приділено значну увагу ролі економічної безпеки банків, зокрема про це йдеться у працях С.М. Побережного, О.Л. Пластуна, Т.М. Болгар, М.М. Єрмошенко, І.В. Сало, О.В. Прокопенко, Ю.Б. Слободняк, О.І. Хитрін, Д.А. Артеменко.

О.І. Хитрін також вказує на те, що головною метою економічної безпеки банку є: усунення можливостей завдання шкоди банку або упущення ним вигоди; забезпечення його стійкого та максимально ефективного функціонування в даний момент часу; нагромадження достатнього потенціалу для розвитку і зростання в майбутньому; якісна реалізація операцій і угод.

Д.А. Артеменко поділяє економічну безпеку банку на такі складові: фінансову, технічну, правову, інформаційно-технологічну, соціально-психологічну, організаційну. Він підкреслює, що фінансова складова є основою забезпечення економічної безпеки банківської діяльності, тому що в стійкому ефективно працюючому банку достатньо коштів для вирішення завдань із захисту інформації, охорони співробітників, залучення в усі структури висококваліфікованих співробітників.

Сутність економічної безпеки банківської діяльності, на думку Д.А. Артеменка, полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, які гарантують якісний захист прав та інтересів банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення поворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей.

Отже, фінансово-економічна безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити шляхи і методи реформування банківської системи України та організації її економічної безпеки.

III. Результати

Сьогодні, коли в Україну прийшла глибока системна криза, почався ретельний аналіз діючої банківської системи як сукупності комерційних банків і Національного банку України. Банківські фахівці вважають, що концепція відкриття більшості комерційних банків двадцять років тому базувалась не на засадах створення ефективних фінансових інструментів для економічного розвитку і процвітання країн, а як механізм бізнес-процесів. Усі прекрасно розуміли, що головна мета діяльності банку – заробити побільше грошей. Ще однією проблемою було, відповідно, формування надійного регулятора банківської системи – Національного банку України. Закон України “Про Національний банк України”, створений “під одну особу” в 1999 р., зробив заручником фінансової кризи весь український народ. Банки утворювались не як фінансові інститути економіки, а як “кишенькові” каси для задоволення потреб своїх хазяїв та регулятора. Маніпуляції з кредитами, балансами, цінними паперами, ставками, валютним курсом, тарифами тощо призвели до втрати нашими громадянами власних грошей, до занепаду виробництва, оскільки прибуток формувався у фінансовій сфері. І головне – держава втратила свого головного інвестора – своїх громадян та довіру до фінансових інституцій. Науковець, який уважно слідкує за процесами, а тим паче займається методологією економічної безпеки банківської системи, запитає: а де ж ділись гроші і хто тепер їхній власник? Куди вони вкладені? Експрес-аналіз засвідчив, що основними банкрутами є великі банки, а отже, їхні власники, які через різні механізми фіктивного кредитування та незрозумілі махінації банківськими

деривативами спрямували ці кошти на різні афери і спекуляції (земля, нерухомість, валюта, статутні капітали інших банків тощо).

Згідно з чинним законодавством, Національний банк України мав би здійснювати нагляд і контроль за діяльністю та станом справ у банківській системі. Однак, як виявилось, за формування стратегії розвитку банківської системи та її реалізацію ніхто не несе відповідальності. Законом України “Про Національний банк України” (ст. 53) не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади, тобто Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, у діяльність центрального банку [1]. І це при тому, що від стану банківської системи залежить грошово-кредитна політика в країні, перспективи соціально-економічного розвитку в цілому. Це підтверджує тільки один, але дуже переконливий приклад некерівності фінансової політики в Україні – система зовнішніх запозичень, у результаті якої Україна опинилась на межі дефолту.

Протягом 2006–2008 рр. банківський ринок України переживав бурхливе зростання, зумовлене різким збільшенням попиту населення на споживчі кредити та підприємств – на кредити для інвестування в розширення, модернізацію, купівлю бізнесу. Відсутність значного досвіду у фінансовому плануванні, а також низка інституційних чинників призвели до безконтрольного та дуже інтенсивного кредитування резидентів української економіки. Оскільки внутрішні ресурси для задоволення внутрішнього попиту на кредити виявились замало, банки стали активно залучати зовнішні фінансові ресурси, які могли бути навіть дешевшими, ніж внутрішні.

Ці тенденції можна прослідкувати у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка заборгованості банківського сектора України за фінансовими інструментами, млрд дол. США [7]

Фінансові інструменти	Станом на					
	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.
Боргові цінні папери	1,2	3,3	6,9	6,1	4,9	4,7
Кредити	3,1	8,9	20,4	27	20,1	19,4
Валюта та депозити	1,3	1,8	3,5	6,3	5,9	4,0

Таке стрімке нарощування зовнішнього боргу відбувалося на основі неявного припущення українських банківських менеджерів про можливість постійного рефінансування власних зовнішніх зобов'язань. Тобто вони розраховували на постійні відсоткові виплати плюс виплати поточної частини довгострокового зовнішнього боргу. Необхідність виплати всієї суми боргу, а не лише його поточної частини, не закладалася у фінансові плани більшості українських банків. При розгортанні світової фінансової кризи іноземне кредитування зникло, що поставило всі українські банки у загрозове

становище, оскільки рефінансувати власні кредити стало неможливо.

Ситуація в економіці та політиці України характеризувалася з позиції сформованих чинників системної кризи. Відповідно, стратегія держави, яка здійснює антикризові заходи, почала сприйматися як загроза національній економічній безпеці, тобто безпеці банків і населення, зникла зацікавленість останніх у забезпеченні стабільного економіко-правового середовища, а відтак, взаємовідносини між державою, банками і населенням втратили спільний базис, їхні стратегії ввійшли в антагоністичну суперечність,

що призвело до непомірної "тінізації" економічного життя та криміналізації, поширення небаченої у світі корупції, впливу грошей із банківської системи, впливу капіталів за кордон. Це створило колосальну загрозу для реалізації антикризових заходів, а відповідно, реформування банківської системи.

У стратегічному плані рівні економічної безпеки населення, банків і держави неподільні, оскільки здійснення індивідуальних відтворювальних процесів та їхнє перетворення на процес суспільного відтворення можливі лише за умови органічного об'єднання громадян, банків і держави. Дійсно, власне відтворення неодмінно потребує від громадян України (з метою отримання коштів, необхідних для існування) участі у певному господарському процесі або вступу у спеціальні інституційні відносини з державою. У результаті інтереси населення прямо залежать від економічної безпеки як банків, так і держави. Опосередковано індивідуальна економічна безпека банків залежить від усього комплексу умов, що забезпечуються державою, як в економічній, так і в інших сферах існування, а також від спроможності банків забезпечити задоволення потреб населення в грошах. У зв'язку з цим важливим є дослідження і визначення зони спільних економічних інтересів держави, банків і населення. Ця зона знаходить втілення у стабільному законодавчому середовищі, яке покликане забезпечити еквівалентність обміну в національній економіці і має стати основою економічної стратегії держави.

Органи державної влади, банки і громадяни мають бути зацікавлені у збереженні стабільної правової системи, захисті декларованих законом прав, своєї фінансової безпеки, забезпеченні стабільності грошової одиниці, інших макроекономічних умов, які диктують форму їхнього власного індивідуального відтворення. Таке правове середовище може складатися з основних структурних складових економічної та фінансової системи: грошової одиниці, банківської архі-

тектури, валютного режиму, податкової системи, фінансової системи, ринків товарів, капіталів, праці, деривативів, ринкової інфраструктури, митної системи тощо; нормативно-правової бази, яка регулює фінансові, банківські, безпекові, валютні, зовнішньоекономічні, бюджетні, кредитні, економічні процеси у країні; системи дієздатних державних інститутів, які забезпечують додержання положень цієї нормативно-правової бази, та системи інститутів, що забезпечують функціонування ринків, які обслуговують потоки капіталу, товару, грошей та інформації; системи громадянських інститутів, які є підвалинами ринкової системи господарювання: поваги до закону, поваги до прав власності, ділової етики тощо.

На рівні держави банківська безпека забезпечується шляхом визначення комерційних, організаційних технологій і соціальних пріоритетів (підприємства, галузі, регіону); нормативно-правового забезпечення безпеки банків; налагодження системи оцінок і контролю за реальними і потенційними фінансовими загрозами життєвим інтересам держави; забезпечення ефективного функціонування Національного банку України. На рівні правоохоронних органів забезпечення банківської безпеки потребує розробки методів і засобів запобігання та припинення загроз економічним інтересам; стратегії застосування захисних заходів; створення організаційно-правового механізму практичної реалізації захисних заходів; забезпечення дієвості практичних заходів із захисту банків.

На рівні окремих банків: забезпечення якісного підбору кадрів банку, їхньої особистої і колективної безпеки; забезпечення економічної та інформаційної безпеки; організація роботи внутрішнього підрозділу безпеки відповідно до покладених на нього завдань і принципів його роботи.

Крім того, Міністерством економіки України визначені основні показники економічної безпеки банківської системи та їхні порогові значення (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники економічної безпеки банківської системи України та їхні порогові значення [6]

Показник	Порогове значення
Грошова маса, % від ВВП	50
Обсяг готівки, % від ВВП	4
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % від ВВП	Не менше ніж 30
Максимальна ставка відсотка за кредитом, %	10
Мінімальний прибуток на середньорічний капітал, %	15
Мінімальний прибуток на середньорічні активи, %	3
Рівень сумнівної заборгованості у кредитному портфелі, %	Не більше ніж 10
Адекватність капіталу, %	Не менше ніж 15
Максимальна частка іноземних пасивів, деномінованих в одній валюті, %	50

У 2009 р. стабільність банківської системи України була поставлена під великий

сумнів. Національний банк України у межах підтримки ліквідності банківської системи

надав понад 34,4 млрд грн рефінансування, 12 банків отримали тимчасових адміністраторів від Національного банку України, Кабінет Міністрів України підготував список із семи банків для рекапіталізації з боку держави. Разом з тим, чистий відплив депозитів у гривні з банківської системи становив 57,4 млрд грн (на кінець 2009 р. загальний обсяг вкладів у гривні та доларі становив в еквіваленті 313,9 млрд грн). У 2009 р. в Україні діяло 199 банків [3], а станом на 1 січня 2011 р. ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 176 банків. У стані ліквідації перебуває 18 банків, з них 17 ліквідуються за рішеннями Національного банку України, 1 – за рішенням господарських (арбітражних) судів. У чотирьох банках продовжує працювати тимчасова адміністрація.

Зважаючи на достатньо високий рівень ліквідності банків, Національний банк України значно скоротив обсяги операцій з їх рефінансування. Порівняно з тенденцією на початку 2010 р., у другій половині 2010 р. банки демонстрували низький попит на операції з рефінансування: приріст за грудень становив 0,41 млрд грн. Рефінансування у грудні 2011 р. здійснювалося за рахунок кредитів, отриманих шляхом участі у тендері на строк до 90 днів (на суму 0,4 млрд грн) та кредитів овернайт (на суму 9,4 млн грн). З початку 2010 р. приріст операцій з рефінансування становив 5,2 млрд грн. Протягом грудня 2010 р. відсоткова ставка за операціями рефінансування становила 10,42% річних (порівняно з 11,25% річних у листопаді).

Протягом 2010 р. був наявний приріст темпів розвитку банківської системи України, зокрема зростав показник загальних активів. Так, порівняно з підсумками 2009 р. протягом 2010 р. загальні активи банківської системи України незначно зросли – на 8,8% та становили 1090,0 млрд грн, або 136,9 млрд дол. США.

Аналітики відзначають збільшення значення прибутку банків до формування резервів, що, переважно, спричинено зростанням обсягів відсоткових та комісійних доходів банків. За підсумками діяльності банків на 01.01.2011 р. прибуток банків до формування резервів становив 32,8 млрд грн, що на 7,2 млрд грн більше від показника минулого року [8].

Скорочення збитків банківської системи, по-перше, пов'язано з тим, що темпи формування резервів за активними операціями та обсяг негативно класифікованих активів суттєво знизились, даючи банкам можливість до кінця 2010 р. знизити свої збитки, а деяким банкам – навіть показати прибуткову діяльність. Основною причиною збиткової діяльності експерти називають неефективну роботу банків з проблемною заборгованіс-

тю, а саме процес реалізації заставного майна, залученого як забезпечення під кредити.

IV. Висновки

Найслабшою ланкою в банківській системі країни є блок із Національного банку України та Міністерства фінансів України. Від професійності та рівня макроекономічного мислення великою мірою залежить можливість системної й ефективної протидії фінансово-економічній кризі, піковий злет загроз якої ставив під питання економічну незалежність України.

Національні інтереси України вимагають активного переходу до укладання зовнішньоторговельних угод не тільки в доларах США, а й у євро та інших валютах. Також слід вирішувати проблему призначення іноземних (нерезидентів) топ-менеджерів на посади зі значною матеріальною відповідальністю, зважаючи на нагромаджений негативний досвід дії вищезазначених чинників, коли топ-менеджери після "ефективної" роботи в банківській (або в корпоративній) системі України швидко залишали збанкрутілі установи й ошуканих громадян України.

Серед сформованих експертами пріоритетів антикризової програми України другий за значенням пріоритет – це стабільність грошового обігу й банківської системи, які зазнали нищівного удару, що суттєво вплинуло на довіру населення до держави. З іншого боку, це дуже зручний момент розпочати реформування банківської системи, переорієнтувавши її з вузькокланових інтересів обмеженого кола лихварів часів первинного нагромадження капіталів на ефективно діючий механізм розвитку економіки на стратегічних напрямках. Також існує об'єктивна можливість суттєво змінити діяльність Національного банку України і побудувати більш адекватну банківську систему, яка буде обслуговувати реальну економіку, а не ризиковані фінансові операції.

Список використаної літератури

1. Про національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
2. Банківський менеджмент : підручник / [Кириченко О.А., Гіленко І.В., Міщенко В.І. та ін. ; під ред. проф. О.А. Кириченка та проф. В.І. Міщенка]. – К. : Знання, 2005. – 832 с.
3. Банковская система – самая проблемная отрасль в украинской экономике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kontrakty.ua>.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І. Барановський. – К. : КНЕУ, 2008. – 759 с.

5. Кириченко О.А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О.А. Кириченко, Ю.Г. Кім // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 12. – С. 53–66.
6. Кириченко О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / [О.А. Кириченко, В.С. Сідак та ін.]. – К. : Університет "Крок", 2008. – 403 с.
7. Статистика. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2010 рік / [І.Ф. Щербина, А.Ю. Рудик, В.В. Зубенко та ін.]; ІБ-СЕН ; Проект "Зміцнення місцевої фінансової ініціативи", USAID. – К., 2011. – 142 с.

Стаття надійшла до редакції 21 лютого 2012 р.

Кельдер Т.Л., Худолей Л.В. Экономическая безопасность банковской системы Украины в условиях глобального финансового кризиса

В статье раскрыта сущность экономической безопасности банковской системы Украины и определены пути ее повышения, а также методы модернизации банковской системы в условиях системного кризиса.

Ключевые слова: банковская безопасность, экономическая безопасность банка, системный кризис, банковские долги, финансовые инструменты банковской безопасности.

Kelder T., Khudoley L. Economic security of Ukrainian banking system under conditions of global financial crisis

In article reveals the essence of economic security of the Ukrainian banking system and determines the ways of its increase along with methods of the banking system modernization under the conditions of system crisis.

Key words: bank security, economic security of a bank, system crisis, bank debts, financial tools of the bank security.